

การสร้างความรู้จากรูปแบบเกษตรประณีตเพื่อพัฒนาอาชีพสู่ความ ยั่งยืน: กรณีศึกษาสมาชิกเครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

KNOWLEDGE CREATION IN “KASET PRANEET” AN AGRICULTURE
MODEL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF THE
NETWORK OF MEMBERS OF THE LOCAL WISDOM IN BURIRAM
PROVINCE

อุทัย อ้นพิมพ์¹ ดร.นรินทร์ บุญพรหมณ์² ดร.สุวิทย์ โสภภาพล³

บทคัดย่อ

งานวิจัยการสร้างความรู้จากรูปแบบ “เกษตรประณีต” ซึ่งเป็นการทดลองทำเกษตรผสมผสาน ในพื้นที่ขนาดเล็ก ก่อนที่จะขยายสู่พื้นที่ขนาดใหญ่ เป็นกรณีศึกษาจากสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่าง ความรู้ฝังลึกและความรู้ชัดแจ้งซึ่งนำไปสู่รูปแบบของความรู้ใหม่ ซึ่งมี 4 กระบวนการ คือ (1) การแลกเปลี่ยนความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวของสมาชิก (2) การแลกเปลี่ยนความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวของสมาชิกออกมาสู่ภายนอกชุมชนให้รับรู้ (3) การนำความรู้ชัดแจ้งมาเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง และ (4) การนำความรู้ชัดแจ้งเพื่อพัฒนาสู่ความรู้ฝังลึก 2) ศึกษารูปแบบของการทำเกษตรประณีต ด้วยการใช้เชิงคุณภาพ โดยการใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่มย่อย ทำการศึกษาระหว่างปี 2551-2553

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการของการแลกเปลี่ยนความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวสมาชิก สามารถเกิดขึ้นได้ระหว่างการแลกเปลี่ยนกระบวนการคิด และการประชุม สำหรับกระบวนการที่สองและสามเกิดขึ้นระหว่างการดำเนินกิจกรรม และขั้นตอนสุดท้ายซึ่งเป็นกระบวนการนำความรู้ชัดแจ้งเพื่อพัฒนาสู่ความรู้ฝังลึก พบได้จากการนำไปปฏิบัติจริงของสมาชิกทั้งในและนอกเครือข่าย ซึ่งในรูปแบบของการจัดการความรู้เกษตรประณีตนั้น พบว่ามี 3 รูปแบบ 1) แบบพออยู่พอกิน รูปแบบนี้เกษตรกรผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก 2) แบบเหลืออยู่เหลือกิน รูปแบบนี้เน้นการผลิตเพื่อการบริโภคครัวเรือน และการจำหน่าย และ 3) แบบก้าวหน้า เป็นรูปแบบการผลิตที่ตั้งอยู่บนฐานของความรู้ เกษตรกรจะผลิตเพื่อการบริโภค และสร้างรายได้เป็นหลักให้ครอบครัว ซึ่งแต่ละรูปแบบจะมีลักษณะการจัดการความรู้ในแต่ละกิจกรรมที่ต่างกัน นอกจากนี้ยังพบว่าหัวใจสำคัญในการยอมรับความรู้ใหม่จากรูปแบบ “เกษตรประณีต” ผู้ปฏิบัติต้องมีความเชื่อมั่น และศรัทธาในรูปแบบ อีกทั้งหากมีกิจกรรมการสร้างแรงบันดาลใจอย่างต่อเนื่อง และมีผู้นำที่เข้มแข็งจะทำให้เกิดความยั่งยืนในอาชีพตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

คำสำคัญ: การสร้างความรู้ เกษตรประณีต ความยั่งยืน เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

¹นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขาพัฒนบูรณาการศาสตร์ คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

² อาจารย์สาขาสัตวศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

³ อาจารย์สาขาเศรษฐิกิจพอเพียง คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

Abstract

This paper investigated how farmers members of the Local Wisdom Network in Buriram Province created and shared their knowledge of “Kaset Praneet” agriculture model (KP is the agricultural model using small area of 1 rai to ensure the maximum productivity of the land potentiality before expanding to normal-size of area for cultivation). The study examined the interplay between tacit and explicit knowledge leading to the creation of 4 new knowledges through four continuous processes: socialization (tacit to tacit), externalization (tacit to explicit), combination (explicit to explicit) and internalization (explicit to tacit). These studies were conducted using qualitative research; in-depth interviews, focus group discussion, participatory observation during the years 2008-2010. The findings were shown that socialization occurred during idea generation while externalization and combination occurred during the project development phase. Internalization was clearly seen only in the phase of sharing and adopting among community members and outsiders. It was also found that there were 3 models of knowledge management in Kaset Praneet : Subsistence model , Surplus model and Advance model with their differences in the advancement of levels of sustainability. Other findings from this paper pointed out that the new knowledge in form of Kaset Praneet would be adopted and be practiced by the community only if it was done through motivation activities together a strong leader.

Keywords: Knowledge Creation, Kaset Praneet, Sustainable, Local Wisdom's Network in Buriram

ความสำคัญของปัญหาการวิจัย

“คน เป็นศูนย์กลางการพัฒนา” นับเป็นความสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จนกระทั่งถึงแผนที่ 10 (2549-2554)โดย มีความมุ่งหวังที่จะให้คนไทย สามารถดำเนินชีวิตที่ตั้งอยู่บนพื้นฐาน “ดุลยภาพเชิงพลวัต” และสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง แต่จากแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมา การนำนโยบายสู่การปฏิบัติ ยังมีอุปสรรคค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านการเมือง และความผันผวนของเศรษฐกิจโลก จึงทำให้เป้าหมายการลดจำนวนสัดส่วนของคนจนลงไม่เป็นไปตามแผน กล่าวคือนโยบายในแผนที่ 10 สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) กำหนดเป้าหมายที่จะลดสัดส่วนคนยากจนลงให้เหลือไม่เกินร้อยละ 4 ของประชากร แต่เมื่อเวลาผ่านไปครึ่งก่อนแผน สัดส่วน

คนจนยังอยู่ที่ประมาณร้อยละ 8.12 (2552) ซึ่งห่างจากเป้าหมายอยู่มาก ถึงแม้ภาครัฐพยายามที่จะจัดสวัสดิการสังคมและการช่วยเหลือค่าครองชีพในกลุ่มคนชราและคนพิการก็ตาม นั้นแสดงให้เห็นว่าในกระบวนการจัดการเรียนรู้ หรือการสร้างความรู้ให้คนนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงพยายามที่จะศึกษา แนวทางการสร้างความรู้สำหรับเกษตรกร อันจะนำไปสู่การสร้างงาน สร้างอาชีพ และรายได้ที่มั่นคงยั่งยืน ดังคำกล่าวที่ว่า “ความรู้คู่คุณธรรมจะนำพาชีวิตให้เป็นสุข” ซึ่งเป็นจุดยืนที่ผู้วิจัยได้ตระหนักเป็นอย่างยิ่งต่อการจัดการความรู้ (knowledge management) เพราะความรู้เป็นหัวใจสำคัญต่อการพัฒนา เพราะการจัดการความรู้เป็นการรวบรวมวิธีปฏิบัติของบุคคล หน่วยงาน องค์กร และกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการสร้าง การนำมาใช้ ตลอดจนการเผยแพร่

ความรู้ไปสู่ผู้อื่นและชุมชนอื่น ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงให้ความสำคัญในการที่จะศึกษาการสร้างความรู้ (knowledge creation) ซึ่งเป็นหัวใจของการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาสู่การสร้างอาชีพที่สำคัญ อันจะนำพาครอบครัวไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะความรู้ด้านการเกษตรที่ประชาชนคนไทยกว่าร้อยละห้าสิบต้องเผชิญอยู่ และต้องเผชิญต่อไปในยุค “ข้าวยาก น้ำมันแพง” เพราะนี่คือวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทยส่วนใหญ่อย่างแท้จริง และจากแนวทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา แผนนโยบายแห่งรัฐมุ่งที่จะพัฒนาและส่งเสริมการพัฒนาแบบทุนนิยม เน้นการขยายตัวของเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยไม่ได้ยึดหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐาน มุ่งเน้นการผลิตที่ต้องการให้ได้ผลผลิตสูงๆ และใช้ปัจจัยการผลิตต่างๆ มีการลงทุนด้านเครื่องจักรกลการเกษตรแทนการใช้แรงงานคน เน้นการผลิตเชิงเดี่ยว อีกทั้งเป็นระบบการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดเป็นหลักมากกว่าการบริโภคในครัวเรือน ซึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย ถึงแม้ในแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 และ 10 ภาครัฐได้พยายามที่จะน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา แต่ก็ไม่ได้ผลักดันและขับเคลื่อนอย่างจริงจัง การขยายแนวคิดยังคงอยู่ในวงที่จำกัด ส่งผลให้เกษตรกรรายย่อย ต้องล้มหายไปจากระบบเนื่องจากทนต่อสภาวะที่ล้มเหลวจากการผลิตและขาดทุนไม่ไหว

อีกทั้งจากแนวทางพัฒนาดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรและสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาการพังทลายของหน้าดิน ปัญหาดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ และปัญหาการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชทำให้เกิดสารพิษตกค้างในสิ่งแวดล้อมและทำลายความสมดุลตามธรรมชาติ และผลกระทบต่อภูมิปัญญาไทย ความรู้ที่ได้จากการไปศึกษาการเกษตรจากต่างประเทศ หรือการเชิญผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศมาวางรากฐานการเกษตรของไทย ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยถูกละเลย เนื่องจากความเชื่อถือว่าไม่เป็นวิทยาศาสตร์ไม่ทันสมัย ทำให้เกษตรกรเกิดความไม่มั่นใจ ขาดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตนเองที่ได้รับการถ่ายทอดมา

เป็นเวลานาน (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2535) ทั้งหลายทั้งปวงเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกษตรกรประสบความล้มเหลว ขาดความมั่นใจ ไม่อยากที่จะเรียนรู้ ซึ่งหาว่าหาว่าหาที่มีความสำคัญในการประกอบอาชีพคือทุนทางปัญญาหรือที่เรียกว่าความรู้ ซึ่งครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ (2550) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า “...การที่เกษตรกรประสบกับความล้มเหลวในอาชีพ มีหนี้สินผูกพันจนกระทั่งไม่สามารถอยู่กับอาชีพของตนในชุมชนได้นั้น อันมีผลมาจากมีความรู้ไม่พอใช้ ดังนั้นคนที่จะสามารถยืนหยัดอยู่ในอาชีพของตนได้ จะต้องเป็นคนที่ยังคงเรียนรู้ตลอดเวลา ต้องเอาวิชาการมาบวกกับอาชีพจึงจะได้เป็นวิชาชีพที่สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้อย่างมีความสุข...” จากแนวคิดดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวในการดำเนินชีวิตของเกษตรกรรายย่อยที่อยู่ในชนบท ยิ่งพัฒนาประเทศตามแนวทางดังกล่าวก็ยิ่งทำให้เกษตรกรขาดความมั่นใจในความรู้ที่ตนมีอยู่จึงเกิดภาวะการณ์เลียนแบบมากกว่าการเรียนรู้ ดังนั้นเกษตรกรจึงต้องเร่งฟื้นฟูความรู้ สร้างความรู้จากภูมิปัญญา ผนวกกับแหล่งวิชาการให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ เนื่องจากในตัวตน ในชุมชนยังมีศักยภาพที่สามารถทำได้ เนื่องจากในชุมชนมีทุนทรัพยากรที่มีความหลากหลาย มีทุนทางสังคมที่เกื้อกูลกัน และทุนความรู้ภูมิปัญญา “...สังคมปัจจุบันเข้าสู่สังคมความรู้ คนไม่มีความรู้อาจจะอยู่ได้แต่ลำบาก อาจถูกเขาหลอก ถูกเขาเอาเปรียบ ถูกเขาคบง่า ถูกเขาสั่งให้กิน อยู่ มี เป็น ตามแบบที่เขาต้องการ...” (เสรี พงศ์พิศ, 2549) เช่นเดียวกับ Polanyi (1966), (Nonaka & Takeuchi, 1995) มีความเห็นว่าความรู้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับองค์กร การสร้างความรู้ใหม่ไม่เพียงแต่การพัฒนาจากสารสนเทศภายนอก (explicit knowledge) แต่จะรวมถึงการสร้างจากความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) ของแต่ละบุคคลด้วย จนกระทั่งกลายเป็นหน้าที่ของทุกๆ คนในหน่วยงานและมีการสร้างความรู้อย่างต่อเนื่อง จึงจะทำให้องค์กรประสบผลสำเร็จและดำรงอยู่ได้

นอกจากนั้น อภิชัย พันธเสน (2554) ได้อธิบายถึงความรู้ ความฉลาด และปัญญาไว้ในหนังสือพุทธเศรษฐศาสตร์ว่า ความรู้ได้จากกรวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยมีข้อมูลหรือข้อเท็จจริงเบื้องต้น ซึ่งจะจริงหรือไม่ก็ได้ และมีการใช้ระเบียบวิธีการคิดที่เป็นตรรกะ (logic) ความรู้ที่ได้จากการนำเอาข้อเท็จจริงมาประยุกต์ถึงวิธีการคิด ทำให้ได้เป็นความรู้ใหม่ขึ้นมา ยิ่งหากข้อมูลมีความซับซ้อนขึ้นหรือตรรกะมีความซับซ้อนขึ้น เมื่อคนหนึ่งสามารถหาคำตอบได้ หรือหาข้อสรุปได้จากการเชื่อมโยงดังกล่าว ก็เรียกความสามารถนั้นว่าเป็นความฉลาด (intelligence) และความรู้อีกประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญมาก คือความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์เฉพาะตัว ความรู้ประเภทนี้คือ “ปัญญา” ซึ่งเป็นความรู้ที่หากผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดไม่มีประสบการณ์ในลักษณะที่คล้ายกันหรือไม่เคยมีประสบการณ์อย่างเดียวกันมาก่อน ก็จะไม่สามารถเข้าใจกันได้ ดังนั้น หากคนมีความรู้ และปัญญาก็จะสามารถนำพาชีวิตของตนเองให้มีความสุขได้ (อภิชัย พันธเสน, 2544)

จากสภาพปัญหาดังกล่าวภูมิปัญญาจากมันสมองของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคีฐานผู้ที่ทำเกษตรผสมผสานมานานนับสิบปี จึงเกิดเป็น “เกษตรประณีต” ขึ้นมา ซึ่งเป็นรูปแบบการเกษตรแนวใหม่ที่ส่งเสริมให้เกษตรกรใช้ที่ดินอย่างคุ้มค่า สามารถพึ่งพาตนเองได้ เริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ จากง่ายไปหายาก บนรากฐานการพึ่งตนเองด้วยการรู้จักพอ การอดรู้รู้ การออมน้ำ ออมดิน ออมสัตว์ ออมต้นไม้ ออมเงิน ส่งเสริมกัลยาณมิตร และส่งเสริมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหา ทำให้มีอยู่มีกิน เหลือกินได้แจก เหลือแจกได้ขายทำให้มีเพื่อน มีเงินและมีสุขภาพดีจากการกินอาหารปลอดสารพิษ ร่างกายแข็งแรง จิตใจแจ่มใส สามีภรรยาได้อยู่ด้วยกัน ทำงานด้วยกัน มีการพบปะแลกเปลี่ยนแก้ไขปัญหากันเกิดปัญญาพร้อมด้วยจิตสาธารณะที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านมีความสุข (อภิสิทธิ์ อารงวารงกุล, 2547) ตลอดระยะเวลากว่า 6 ปี ที่สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ได้มีการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้กับหน่วยงานต่างๆ ภายนอก เช่น โรงเรียน วิทยาลัย สถาบัน มหาวิทยาลัย

องค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานราชการทั่วไป มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยจึงเห็นว่าเกษตรประณีตเป็นรูปแบบที่ดี น่าที่จะมีการศึกษาถึงแนวทาง และรูปแบบการสร้างความรู้ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน อันจะเป็นแนวทางในการสร้างความรู้สำหรับการพัฒนาอาชีพของชุมชนอื่นๆ ให้มีความยั่งยืนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบของการทำเกษตรประณีตโดยสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อศึกษารูปแบบของการสร้างและแลกเปลี่ยนความรู้ จากการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงรูปแบบการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน อันจะนำไปสู่การประยุกต์ใช้ความรู้ในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างความรู้ที่มั่นคงในอาชีพตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป
2. ได้รู้รูปแบบการสร้างความรู้ และกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากการทำเกษตรประณีต อันจะเป็นแบบอย่างในการสร้างความรู้ให้กับเกษตรกร และผู้สนใจทั่วไป

ขอบเขตการวิจัย

ด้านพื้นที่ คือจังหวัดบุรีรัมย์ เนื่องจากเป็นพื้นที่ต้นคิดในการทำเกษตรประณีต ประกอบด้วย 4 อำเภอ แบ่งตามฐานการเรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน คือ อำเภอสตึก อำเภอแคนดง อำเภอลำปลายมาศ และอำเภอพุทไธสง ในด้านเนื้อหาพิจารณาถึงกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากรูปแบบเกษตรประณีต อันจะนำไปสู่รูปแบบของการทำเกษตรประณีตที่มีความเหมาะสมต่อสมาชิกเครือข่าย โดยการวิจัยระหว่างปี พ.ศ. 2551-2553

การทบทวนวรรณกรรม และแนวคิด

ความรู้ (knowledge) คือ สิ่งที่ได้สะสมมาจากการเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติ และทักษะ(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ.2542) หรืออาจกล่าวได้ว่าความรู้เป็น ความเชี่ยวชาญและทักษะได้มาโดยผ่านประสบการณ์และสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Senge, 1990; บุญดี บุญญากิจ และคณะ, 2547.) หรืออาจกล่าวได้ว่า ความรู้ คือสิ่งที่ทำให้คนเข้าใจ แล้วนำความเข้าใจนั้นมาปฏิบัติ หรือประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ (ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม, 2547)

ความรู้มี 2 ประเภท (Polanyi, 1966; Nonaka & Takeuchi, 1995) คือ ความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) เป็นความรู้เชิงประสบการณ์ที่เกิดจากการทำงาน ซึ่งแฝงหรือซ่อนเร้นอยู่ในตัวคน ในรูปแบบของทักษะ ความชำนาญ และความเชี่ยวชาญ และความรู้ชัดแจ้ง (explicit knowledge) เป็นความรู้ที่เจ้าของความรู้สามารถบอก หรือบรรยายออกมาเป็นคำพูดหรือข้อเขียนได้ส่งผ่านหรือสื่อสารออกมาเป็นภาษาที่เป็นระบบและมีรูปแบบที่ชัดเจน เป็นความรู้เชิงทฤษฎี ที่สามารถถอดออกมาอยู่ในสื่อประเภทต่างๆ เช่น ฐานข้อมูล หนังสือ ซีดี หรือ วีซีดี ฯลฯ ความรู้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการดำเนินงาน ใช้แล้วไม่มีหมด มีแต่จะงอกเงยออกมาเพิ่มขึ้นยิ่งใช้ก็ยิ่งเพิ่ม (วิจารณ์ พานิช, 2547) ความรู้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมทุกระดับ สำหรับชุมชนในชนบทนั้น ความรู้มีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตเป็นอย่างยิ่ง คุรุบาทุณินันท์ ปรัชญพฤทธ์ (2550) ได้ขยายความเพิ่มเติมว่า “เกษตรกรภาคอีสานเดินทางมาถึงจุดเส้นยาแดงผ่าแปด และในสภาพปัจจุบันไม่สามารถยืนหยัดอยู่ในอาชีพของตนเองได้ เนื่องจากความรู้ไม่พอใช้”

จากคำกล่าวข้างต้น จึงเป็นเรื่องที่เกษตรกรจะต้องหันกลับมาทบทวนตนเองเป็นอย่างยิ่ง เพราะหากจะเดินในเส้นทางเดิมเชื่อว่าอาชีพนี้ต่อไปคงลำบาก หรือจะเดินทางเดิมแต่ก็ต้องใช้ความรู้ใหม่จึงจะอยู่รอด และจากแนวทางการสร้างความรู้ของ บุญดี บุญญากิจ และคณะ

(2547) และ Nonaka and Takeuchi (1995) จึงน่าจะเป็นแนวทางหนึ่งที่เกษตรกรสามารถที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพให้ยั่งยืนได้ ซึ่งประกอบด้วย 7 ขั้นตอน คือ 1)การค้นหาคำความรู้ ดูว่าในตนเอง หรือชุมชนมีความรู้อะไรบ้าง อยู่ที่ไหน 2)การสร้างและแสวงหาคำความรู้ คือหาวิธีการในการดึงเอาความรู้จากแหล่งต่างๆ ที่อยู่กระจัดกระจายมารวมไว้ 3)การจัดความรู้ให้เป็นระบบ เพื่อให้ค้นหาและนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้ 4)การประมวลและกลั่นกรองความรู้ให้อยู่ในรูปแบบและภาษาที่เข้าใจง่าย และใช้ได้ง่าย 5)การเข้าถึงความรู้ ความรู้จะไร้ค่าหากไม่ถูกนำไปเผยแพร่เพื่อให้ผู้อื่นใช้ ดังนั้นจะต้องมีวิธีการจัดเก็บและกระจายความรู้ทั้งความรู้ประเภท Explicit และ Tacit โดยทั่วไป การส่งหรือการกระจายความรู้ให้ผู้มี 2 ลักษณะคือการบ่อนความรู้ โดยการส่งข้อมูล ความรู้ให้ผู้รับโดยผู้รับไม่ได้ร้องขอ และการให้โอกาสเลือกใช้ความรู้ คือ การที่ผู้รับสามารถเลือกรับหรือใช้แต่เฉพาะข้อมูล/ความรู้ที่ต้องการเท่านั้น 6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ จากการทำเอกสาร จัดทำฐานความรู้ รวมทั้งการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้จะช่วยให้เข้าถึงความรู้ได้ง่ายและเร็วขึ้น สำหรับการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้ประเภท Tacit นั้นจะต้องทำการพบปะในลักษณะตัวต่อตัวหรือเป็นกลุ่ม หรือที่ Nonaka เรียกว่า “Socialization” ซึ่งอาจทำได้ในหลายรูปแบบ และ7) การเรียนรู้ วัตถุประสงค์ที่สำคัญที่สุดในการจัดการความรู้ คือ การเรียนรู้ของบุคคลและนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจแก้ไขปัญหา ดังนั้นขั้นตอนนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะหากบุคคลไม่ได้เรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์ก็เป็นการสูญเปล่าของเวลาและทรัพยากรที่ใช้ ดังคำกล่าวของ Senge (1990) ที่ว่า “ความรู้คือความสามารถในการทำอะไรมากกว่าตามอย่างมีประสิทธิภาพ” องค์กรจะต้องกระตุ้นและสร้างบรรยากาศที่ทำให้บุคลากรทุกคนกล้าคิด กล้าทำ กล้าลองผิดลองถูกอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับกลุ่มเกษตรกรทำนาอินทรีย์จังหวัดชัยโสธรที่พยายามในการเรียนรู้และสร้างความรู้ในการพึ่งตนเอง โดยเน้นการผลิตแบบพึ่งพา

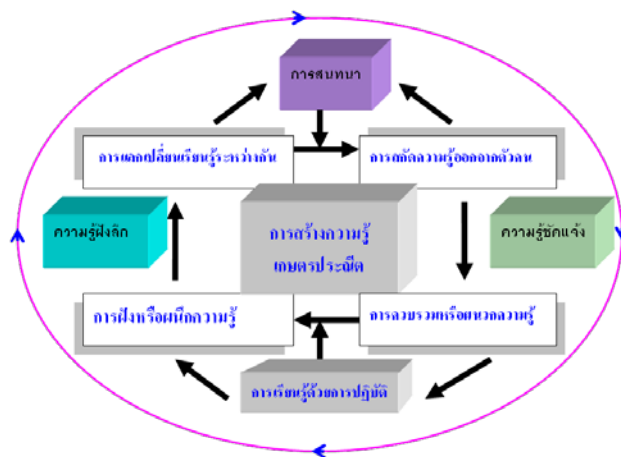
ตนเองทำการผลิตที่มีความหลากหลาย เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และเน้นการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของเกษตรกร รวมถึงการมีอาหารเพื่อบริโภคที่เพียงพอของครอบครัว ซึ่งจะช่วยให้ลดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ด้านการผลิตได้ (นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 2547)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การจัดการความรู้เป็นการจัดการแบบบูรณาการในกระบวนการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติงานร่วมกันของเกษตรกรโดยใช้ทุนทางปัญญาอย่างเหมาะสมภายใต้บริบทของตัวเอง มีเป้าหมายสุดท้าย คือสมาชิกเครือข่ายจัดการความรู้ร่วมกัน มีชุดความรู้ของตนเองที่ร่วมกันสร้างขึ้นสำหรับการประกอบอาชีพและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยการจัดการความรู้จะมีสถานะเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การพัฒนาคน พัฒนาอาชีพ พัฒนาชุมชนภายใต้การสร้างกลไกให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มีพื้นฐานอยู่ที่การให้คุณค่าแก่ความรู้ในตัวคนทุกคน อันจะส่งผลให้การดำรงอยู่ของคนในสังคมมีความสุขตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) โดยใช้แบบสังเกตแบบสัมภาษณ์เจาะลึกในประเด็นการสร้างความรู้ตามรูป

แบบของเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 32 ครัวเรือน จำแนกเป็นสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอำเภอสตึก 11 ครัวเรือน แคนดง 4 ครัวเรือน ลำปลายมาศ 13 ครัวเรือน และอำเภอพุทไธสง 4 ครัวเรือนโดยพิจารณาจาก 1)กระบวนการจัดการความรู้ และความสามารถในการให้ข้อมูล 2) ความหลากหลายของกิจกรรม 3) การเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่าย 4) ความสะดวก และเหมาะสมของปัจจัยแวดล้อม และ5) จากคำแนะนำของปราชญ์ชาวบ้าน จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์การสร้างความรู้ (knowledge creation) ตามรูปแบบของเกษตรประณีต ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ 1) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน เป็นขั้นแรกที่แต่ละบุคคลได้มีโอกาสมารับรู้ความรู้สึกของกันและกันของบุคคลที่อยู่ในชุมชน 2) การสกัดความรู้ออกจากตัวคน เป็นการเผยความรู้ความคิดในใจออกมาให้ประจักษ์ 3) การรวบรวมหรือผนวกความรู้ เป็นการผสมผสานรวมพลังความรู้หลากหลายสู่การปฏิบัติ และ 4) การฝังหรือผนึกความรู้ เป็นการเก็บซึ่มซับประสบการณ์ไว้ภายในตน จากนั้นจัดประชุมกลุ่มย่อย (focus group) เพื่อตรวจสอบ และยืนยันความถูกต้องของข้อมูลในการจัดการความรู้ของสมาชิกเครือข่าย พร้อมกับข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย ดังภาพ 1

ภาพ 1 วงจรการสร้างความรู้เกษตรประณีต ดัดแปลงจาก Nonaka and Takeuchi (1995)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลทุติยภูมิ ประกอบด้วย เอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรประณีต เอกสารเกี่ยวกับการจัดการความรู้ เกษตรผสมผสาน ทศนคดี จากแหล่งข้อมูลทางด้านวิชาการจากแหล่งต่างๆ

2. ข้อมูลปฐมภูมิเป็นการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก ประกอบด้วย การสังเกต การสัมภาษณ์ แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม ตามเครื่องมือที่สร้างขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

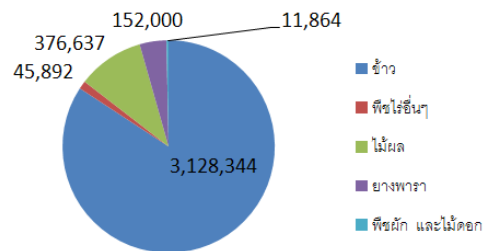
การวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ และการคิดเชิงระบบ ดำเนินการโดยอาศัยข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ การบันทึกภาคสนามของผู้วิจัย และมีการตรวจสอบข้อมูลแบบ 3 เสา (Triangulation Method) เพื่อความแม่นยำ และเที่ยงตรงของข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Inductive Analysis) คือการตีความสร้างข้อสรุปข้อมูล จากรูปร่าง หรือปรากฏการณ์ที่มองเห็นจากการพูดคุย ในการสร้าง และแลกเปลี่ยนความรู้ของการทำเกษตรประณีต

ผลการวิจัย

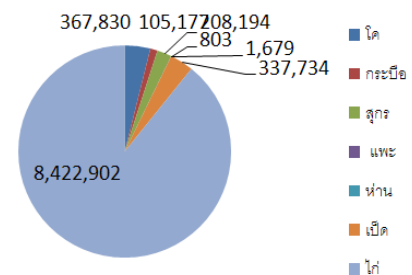
1. บริบทชุมชน

“เมืองปราสาทหิน ถิ่นภูเขาไฟ ผ้าไหมสวย รวยวัฒนธรรม” เป็นคำขวัญที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งตั้งอยู่ภาคอีสานตอนล่าง มีเนื้อที่ประมาณ 6,451,178.125ไร่ ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 410 กิโลเมตร มีสนามบิน 1 แห่ง แบ่งการปกครองออกเป็น 23 อำเภอ 189 ตำบล 2,546 หมู่บ้าน สภาพภูมิอากาศระหว่างปี 2549 – 2552 มีความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ย 74 เปอร์เซ็นต์ อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 22.87 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 35.85 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 117.78 มิลลิเมตร/ปี และมีจำนวนวันฝนตกเฉลี่ย 118.25 วัน/

ปี สำหรับด้านเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2552 มีรายได้ผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด (GPP) รวมทั้งสิ้น 60,490 ล้านบาท แยกเป็นภาคเกษตร 14,787 ล้านบาท นอกภาคเกษตร 45,702 ล้านบาท รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี 36,827 บาท ด้านอาชีพ คือทำนาโดยอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก และมีนาปรังในสัดส่วนที่น้อยมาก อาชีพทำไร่ได้แก่ การปลูกมันสำปะหลัง อ้อย ยางพารา ปอ และงา การปลูกพืชสวน และไม้ยืนต้น เกษตรผสมผสาน และเลี้ยงสัตว์ ดังข้อมูลภาพ 2 และ 3 (สำนักงานสถิติจังหวัดบุรีรัมย์, 2553)

ภาพ 2 พื้นที่การปลูกพืชในจังหวัดบุรีรัมย์ ปี พ.ศ.2552

ภาพ 3 จำนวนสัตว์เลี้ยงของจังหวัดบุรีรัมย์ ปี พ.ศ.2552

2. การสร้าง และแลกเปลี่ยนความรู้จากรูปแบบของเกษตรประณีต

การสร้างและการแลกเปลี่ยนความรู้จากรูปแบบเกษตรประณีต ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 โดยได้รับแรงกระตุ้นจากเครือข่ายประชาชนชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน และมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีจังหวัดขอนแก่น มีความมุ่งหวังให้

เกษตรกรได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรผสมผสานโดยเริ่มต้นจากพื้นที่เล็กๆ ก่อน ทดลองและเรียนรู้ไปด้วยตนเอง จากนั้นนำไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนสมาชิก เพื่อจะได้เติมเต็ม และยืนยันความรู้ให้ถูกต้อง แล้วนำกลับมาทดลองซ้ำเพื่อให้เกิดองค์ความรู้อย่างแท้จริง นับว่าเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างความรู้ฝังลึกในตัวคนกับความรู้ชัดแจ้ง ซึ่งมีการเปลี่ยนกลับ (conversion) ของลักษณะความรู้ทั้งสองประเภทนี้อย่างหมุนวนเป็นเกลียวขยายใหญ่ออกไปเรื่อยๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด สอดคล้องกับ Nonaka. and Takeuchi (1995) ที่ว่าความรู้สามารถเกิดขึ้นได้ในระดับบุคคล ในองค์กร หรือระหว่างองค์กร และการเปลี่ยนกลับของลักษณะความรู้ คือเปลี่ยนจากความรู้ฝังลึก ไปเป็นความรู้ชัดแจ้ง แล้วกลับไปสู่ลักษณะของความรู้ฝังลึกอีกครั้งหนึ่ง สามารถวิเคราะห์การสร้างความรู้ของสมาชิกเครือข่ายตามรูปแบบของเกษตรประณีตได้ดังนี้

2.1 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน (Socialization) เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ข้อคิดเห็น ความเชื่อ ฯลฯ ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ฝังลึกเกี่ยวกับการทำเกษตรประณีตที่อยู่ในตัวของสมาชิกแต่ละคน ซึ่งล้วนแต่เป็นการสะสมความรู้และประสบการณ์มากกว่า 20 ปี ผ่านกระบวนการสนทนาพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ (dialogue) ทำให้เกษตรกรสามารถถ่ายทอดความรู้และความรู้สึกออกมาได้ดี เนื่องจากบรรยากาศในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นการเรียนรู้ในพื้นที่เสมือน ทำให้เกษตรกรสามารถพูดคุยได้อย่างลึกซึ้ง แม้กระทั่งคนไม่ได้เรียนหนังสือดัง เช่น “...พ่อสำเร็จ เย็นรัมย์ ด้วยวัย 53 ปี อ่านหนังสือไม่ออก แต่ก็มีความมุ่งมั่นตั้งใจในการเรียน และถ่ายทอดความรู้เรื่อง การปลูกเห็ดตระโงกกับต้นยางนา ครั้งแรกได้ไปรับข้อมูลจากสวนป่าครูบาสุทธินันท์ จากนั้นได้ทดลองนำเชื้อเห็ดไปใส่กับต้นยางนาที่ต้นมีอยู่ 1 ปีผ่านไปพบว่าเห็ดเกิดมากมาย จึงได้ขยายไปใส่ต้นอื่นๆ ที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน และปรากฏว่ามีเห็ดเกิดขึ้นได้อยู่ได้กิน ได้ขาย และได้ถ่ายทอดให้เพื่อนสมาชิกนำไปทดลองปลูก และได้ผลเช่นกัน นับว่าเป็นพลังแห่งการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมต่อเกษตรกร...”

2.2 การสกัดความรู้ออกจากตัวคน (Externalization) เป็นการเปลี่ยนความรู้ฝังลึกที่อยู่ในตัวสมาชิกแต่ละคนให้ไปสู่ความรู้ที่ชัดแจ้ง ที่คนอื่นสามารถเข้าถึงได้ง่าย จากการเรียนรู้ที่ผ่านมามี 4 รูปแบบ คือ 1) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเครือข่าย จะมีการเรียนรู้โดยการถ่ายทอดความรู้เกษตรประณีตผ่านเรื่องเล่าทั้งเป็นการสนทนาเดี่ยว และเป็นการสนทนากลุ่มเพื่อให้ได้แนวคิดใหม่ๆ ทุกเดือน 2) การเรียนรู้ข้ามเครือข่ายประชาชนชาวบ้าน ทั้งภายในจังหวัดและข้ามจังหวัด เช่น สุรินทร์ นครราชสีมา ขอนแก่น ฯลฯ จะมีการแลกเปลี่ยนความรู้ การทำการเกษตรประณีต เช่น การจัดการเรื่อง ดิน น้ำ พืช สัตว์ การทำปุ๋ยอินทรีย์ สารไล่แมลง และการเผาถ่าน ฯลฯ ทุก 2 เดือน 3) การเรียนรู้ข้ามเครือข่ายผ่านการบรรยาย เมื่อสมาชิกเกิดทักษะในกระบวนการสร้างความรู้ จึงถูกเชิญไปเป็นวิทยากร และใช้เวทีการบรรยายในการถ่ายทอดองค์ความรู้ 4) การเรียนรู้ข้ามเครือข่ายผ่านการสนทนา และดูงาน เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ผ่านเวทีที่มีหน่วยงานต่างๆ มาศึกษาดูงาน เช่น มหาวิทยาลัย ชกส. อบต. กศน. และโรงเรียนต่างๆ เป็นต้น เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน เพื่อถ่ายทอดสู่อีกคนหนึ่ง ตลอดทั้งการสร้างแรงบันดาลใจในการที่จะให้อีกคนหนึ่งไปทำเกษตรประณีต เมื่อรับแล้ว จึงลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง เมื่อมีการเรียนรู้ จึงศึกษาทดลองเพิ่มเติมอย่างต่อเนื่องจะทำให้เกิดความรู้ที่ชัดแจ้ง

2.3 การรวบรวมหรือผนวกความรู้ (combination) เป็นการนำความรู้ที่ชัดแจ้งที่มีอยู่ในเครือข่ายตามฐานการเรียนรู้มารวบรวมอยู่ในรูปของเอกสาร หรือสื่อต่างๆ เพื่อให้สมาชิกทั้งใน และนอกชุมชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย เป็นความรู้ที่ชัดแจ้งที่ยกระดับเพิ่มมากขึ้น ซึ่งพอทวงศริธรรมมา ต้นฉบับชุดความรู้ “คันทาเงินหมื่น” มีความรอบรู้เกี่ยวกับการปลูกพืชบนคันนา ได้ศึกษาว่าในรอบหนึ่งปีควรที่จะปลูกอะไร หมุนเวียนอย่างไรเพื่อให้สอดคล้องกับฤดูกาล ซึ่งชุดความรู้นี้ได้จัดทำเป็นสื่อ VCD ในปี 2550 และการทำสื่อแผ่นพับคำแนะนำในการเลี้ยงกบของพ่อบุญสวน แคนตะ การปลูกผักหวานป่าของพ่อทวี สะเทินรัมย์ นอกจากนั้นเครือข่ายประชาชนชาวบ้านยัง

ได้จัดทำ VCD ชุดความรู้เกี่ยวกับเกษตรประณีต เพื่อเผยแพร่สำหรับผู้สนใจทั่วไป

2.4 การฝังหรือผนึกความรู้ (internalization) เป็นการนำความรู้ที่ซัดแน่นไปปฏิบัติ ประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ มีการเรียนรู้ปรับปรุงของเก่าให้เกิดคุณค่า และมูลค่าอย่างต่อเนื่อง นับเป็นการเรียนรู้ความรู้ฝังลึกที่ยกระดับขึ้นไปจากตัวบุคคล และสมาชิก เช่น ชุดความรู้เรื่อง “การเผาถ่าน” ของคุณประสงค์ อาจหาญ ซึ่งเดิมที่ใช้การเผาแบบเตาอบดิน ซึ่งเป็นชุดความรู้เดิม ใช้เวลา 3-4 วัน จึงจะได้ถ่านมาใช้ แต่หลังจากได้เรียนรู้การเผาถ่านด้วยถัง 200 ลิตร ซึ่งเป็นเตาอบแบบใหม่ ทำให้ประหยัดเวลาในการเผาได้ถึงครึ่ง อีกทั้งถ่านยังมีคุณภาพที่ดีกว่าแบบเดิมนับเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบไม่หยุดนิ่งของเกษตรกร อันส่งผลให้เกิดความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง トラบโดที่มีการเรียนรู้ ความรู้ก็จะหมุนเป็นเกลียวความรู้ไปสู่ความรู้ฝังลึกต่อไป

3. รูปแบบการทำเกษตรประณีต

รูปแบบการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายราษฎรชาวบ้านฯ พบว่ามี 3 รูปแบบ (Model) คือ

3.1 แบบพออยู่พอกิน (subsistence model) เป็นลักษณะการผลิตที่ตั้งอยู่บนฐานความไม่มั่นใจในเรื่องของความรู้ที่มีอยู่ ดังนั้นในรูปแบบนี้ สมาชิกเครือข่ายฯ จำนวน 6 ราย จึงผลิตให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน หากจะผลิตมากขึ้น ก็เป็นกังวลกับผลผลิตที่เหลือ ไม่รู้จะกระจายผลผลิตอย่างไร อีกทั้งมีข้อจำกัดในเรื่องของเวลา ทุน และแรงงาน ดังนั้นในรูปแบบนี้ สมาชิกจึงเน้นการผลิตเพื่อการบริโภคในครอบครัวเป็นหลัก หากเหลือก็แบ่งปันญาติมิตร เน้นการผลิตที่มีความหลากหลายในกิจกรรมที่ตนเองต้องใช้ ต้องกิน เช่น การปลูกพืชผักสวนครัว การเลี้ยงสัตว์ เลี้ยงปลา ซึ่งจะทำในพื้นที่และจำนวนไม่มากนัก เพื่อให้สอดคล้องกับปัจจัยการผลิต และแรงงานที่ตนเองมีอยู่ รูปแบบนี้ไม่เน้นการขายเป็นหลัก แต่หากมีคนมาซื้อถึงที่แปลงผลิตจึงจะขาย

และสำหรับราคาขายสมาชิกเครือข่ายฯ จะไม่ได้กำหนดราคาตายตัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ซื้อและผู้ขายจะตกลงกันเป็นคราวๆ ไป จากการศึกษาพบว่าในปี 2552 สมาชิกมีรายได้จากการทำเกษตรประณีตประมาณ 1,000-5,000 บาท

3.2 แบบเหลืออยู่เหลือกิน (surplus model) เป็นรูปแบบที่ผลิตอยู่บนฐานของการปรับกระบวนการเรียนรู้ เมื่อสมาชิกเริ่มมีความรู้จึงนำความรู้ลงสู่การปฏิบัติ และทดสอบซ้ำเพื่อดูว่าความรู้ที่สะสมมานั้นจะพอใช้หรือไม่ สมาชิกจำนวน 6 ราย มีความมั่นใจในความรู้ที่มีอยู่มากขึ้น ในการผลิตสมาชิกจะเน้นการผลิตที่หลากหลายตามวัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์ และการบริโภคของตนและครอบครัวเช่นกัน แต่จะมีกิจกรรมการขายเพิ่มขึ้น กล่าวคือ หลังจากการบริโภคในครัวเรือนแบ่งปันญาติมิตร สมาชิกจะเก็บผลผลิตไปขายในชุมชน ตลาดนัดชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียง เพื่อจะได้มีรายได้มาจุนเจือครอบครัวเพิ่มขึ้น การผลิตในรูปแบบนี้สมาชิกส่วนใหญ่จะมีข้อจำกัดในเรื่องของน้ำที่ใช้ในการผลิตพืชและสภาวะการตลาด เนื่องจากขาดความรู้เรื่องการจัดการการตลาด จึงไม่กล้าที่จะขยายพื้นที่การผลิตมากเกินไป จากการศึกษาพบว่าในปี 2552 สมาชิกเครือข่ายมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตจากการทำเกษตรประณีต ประมาณ 6,000-10,000 บาท

3.3 แบบก้าวหน้า (advance model) เป็นรูปแบบการผลิตที่ดำเนินการบนฐานความรู้ เมื่อสมาชิกจำนวน 20 ราย มีความรู้แล้ว เกิดความมั่นใจ จึงขยายพื้นที่การผลิตเพิ่มมากขึ้นทั้งชนิด และกิจกรรมที่ดำเนินการ สมาชิกมีความพร้อมด้านปัจจัยการผลิต และในรูปแบบการผลิตนี้สมาชิกส่วนใหญ่ยังยึดหลักการผลิตให้มีความหลากหลายตามวัตถุประสงค์การกินและใช้ของตนเอง ครอบครัว และชุมชน และกระจายความเสี่ยงในเรื่องของราคา อีกทั้งมีความพยายามในการที่จะสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ให้มากขึ้น จากการศึกษาพบว่าในปี 2552 สมาชิกมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตในแปลงเกษตรประณีตประมาณ 10,000-90,000 บาท

สรุปและอภิปรายผล

จากรูปแบบการสร้างและแลกเปลี่ยนความรู้ตามแบบเกษตรประณีต แสดงให้เห็นว่าหัวใจสำคัญของการผลิต หรือในการประกอบอาชีพคือกระบวนการเรียนรู้ ดังนั้นคนที่ดำเนินการผลิตให้ได้ผลดี และประสบความสำเร็จได้นั้น จะต้องเรียนรู้และสร้างความรู้ตลอดเวลา ทั้งในส่วนของความรู้ที่ฝังลึก และความรู้ที่ชัดแจ้ง สอดคล้องกับวิจารณ์ พานิช (2547), เสรี พงศ์พิศ (2549) อภิสิทธิ์ ธรรมมวรารากร(2549) และครูบาทุณี นันท์ ปรัชญพทุทธิ (2550) ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานที่ได้กล่าวว่าการจัดการความรู้ถือเป็นสิ่งสำคัญมากในการทำการเกษตรอย่างประณีต เพื่อให้พออยู่พอกิน และสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุข ซึ่งต้องเริ่มต้นด้วยการออมความอุดมสมบูรณ์ของดิน ออมน้ำ ออมสัตว์ ออมต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลาย ออมเงินทุน สังคม กัลยาณมิตร และสิ่งสมมุติปัญญาในการแก้ปัญหา จะช่วยให้มีอยู่ มีกิน มีเพื่อน มีเงิน มีสุขภาพดี สอดคล้องกับรายงานการวิจัยของนันทิยา และณรงค์ หุตานวัตร (2547) ที่ว่าในภาคเกษตรนั้นจะเน้นการผลิตแบบพึ่งพาตนเองทำการผลิตที่มีความหลากหลาย เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และเน้นการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของเกษตรกร โดยให้มีรายได้จากการจำหน่ายสินค้าหรือผลผลิต มีอาหารเพื่อบริโภคที่เพียงพอของครอบครัว ซึ่งจะทำให้ลดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร การลดรายจ่ายด้านการผลิต และการออมในรูปแบบของความรู้อย่างต่อเนื่อง

สำหรับรูปแบบการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายนั้นพบว่า มี 3 รูปแบบ (Model) คือ แบบพออยู่พอกิน แบบเหลืออยู่เหลือกิน และแบบก้าวหน้า ทั้งสามรูปแบบมีการจัดการความรู้ที่แตกต่างกันออกไปตามความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวสมาชิก แต่ในทุกรูปแบบการผลิตจะมีการปลูกไม้ยืนต้นเพื่อเป็นไม้ใช้สอย และเป็นพืชบ้านาณูชีวิตให้กับตนเองและครอบครัวเมื่อถึงวัยชราจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ นอกจากนี้ยังพบว่าสมาชิกเครือข่ายฯ ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ตนเอง และความรู้ที่ดีที่ถูกต้องจะต้องผ่านการปฏิบัติ ได้ผลซ้ำแล้วซ้ำเล่าหมุนเป็นเกลียวอยู่ตลอดเวลา ดังคำกล่าวของ Nonaka and Takeuchi (1995);

อภิชัย พันธเสน (2544); และ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2547) ที่ว่าความรู้คือสิ่งที่ทำให้คนเข้าใจ แล้วนำความเข้าใจนั้นมาปฏิบัติ หรือประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ ดังนั้นเมื่อเกิดประโยชน์อย่างแท้จริงจึงจะทำให้เกิดการยอมรับ และจากรูปแบบการสร้างความรู้ของ “เกษตรประณีต” ครั้งนี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่จะศึกษาให้เกษตรกรได้ย้อนหันกลับมาทบทวน เรียนรู้ในสิ่งที่ทำอยู่ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคม และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในโลกแห่งยุค “โลกไร้พรมแดน” (Globalization) ซึ่งที่มิวิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นแบบอย่างที่ดีในการที่จะนำรูปแบบนี้ไปใช้เป็นแนวทางในการสร้าง และพัฒนาอาชีพของเกษตรกร หรืออาชีพอื่นในเครือข่ายและชุมชนอื่นๆ ต่อไป นอกจากนั้นยังพบว่าปัจจัยสำคัญในการยอมรับความรู้ใหม่จากรูปแบบ “เกษตรประณีต” คือ สมาชิกเครือข่ายหรือผู้ปฏิบัติ นั้น จะต้องมีความเชื่อมั่น และศรัทธาในรูปแบบ อีกทั้งหากมีผู้นำการพัฒนาในชุมชนหรือเครือข่ายที่เข้มแข็ง มีกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจะเป็นแรงจูงใจให้ทำเกษตรประณีต มีการพัฒนาต่อไปอย่างต่อเนื่องจะเป็นการพัฒนาอาชีพอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ความรู้เป็นพลวัต (dynamic) ดังนั้นในการที่จะพัฒนาและส่งเสริมอาชีพทุกอาชีพจะต้องให้ได้รับการส่งเสริม หรือผู้เรียนมีความรู้ที่เท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยอาศัยความรู้ที่เป็นทั้งความรู้ฝังลึก และความรู้ชัดแจ้ง

2. รูปแบบเกษตรประณีตเป็นรูปแบบพื้นฐานในกระบวนการสร้างความรู้สู่การสร้างอาชีพที่ยั่งยืนของเกษตรกรทุกระดับ ดังนั้นรัฐบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำไปเป็นแนวทางการพัฒนาอาชีพต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติ และกระบวนการทัศนสู่การยอมรับการทำเกษตรประณีต

2. ควรมีการศึกษาบทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงอาชีพเกษตรกรสู่ความยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- นันทิยา หุตานุกัฏ และณรงค์ หุตานุกัฏ. (2547). *เกษตรกรรมยั่งยืน กระบวนทัศน์ กระบวนการ และตัวชี้วัด*. นนทบุรี. มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย).
- บุญดี บุญญากิจ และคณะ. (2547). *กรอบความคิดการจัดการความรู้*. กรุงเทพฯ: สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ.
- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. (2547). *การจัดการความรู้กับการจัดการทางสังคม ใน ความรู้ท้องถิ่น: การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.
- วิจารณ์ พานิช. (2549). *การจัดการความรู้ฉบับนักปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. (2535). *เกษตรกรรมทางเลือก หนทางรอดเกษตรกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เกษตรกรรมทางเลือก.
- สุทธินันท์ ประชัญพฤทธิ. (2550). *การจัดการความรู้มหาชีวาลัยอีสาน*. บุรีรัมย์: มหาชีวาลัยอีสาน.
- เสรี พงศ์พิศ. (2549). *เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พลังปัญญา.
- อภิชัย พันธเสน. (2544). *พุทธเศรษฐศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- อภิสิทธิ์ ธรรมรงวรังกูร. (2549). *รายงานประจำปีโครงการพัฒนาชุมชนภาคอีสานเพื่อการเสริมสร้างสุขภาพอย่างยั่งยืน*. ขอนแก่น. มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีจังหวัดขอนแก่น.
- Polanyi, M. (1966), *"The Tacit Dimension, London: Routledge & Kegan Paul*
- Senge, P. M. (1990). *The Fifth Discipline: The Age and Practice of the Learning Organization*. London: century Business.
- Nonaka, I. & Takeuchi, H. (1995). *The Knowledge-Creating Company: How Japanese companies create the dynamics of innovation*. Oxford University Press. USA.